

ФОРМУВАННЯ МЕРЕЖІ ДЕРЖАВНИХ ЗАПОВІДНИКІВ ЯК ОДИН З НАПРЯМІВ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО МУЗЕЙНИЦТВА 1950-Х — 1980-Х РОКІВ

Автор досліджує створення і розвиток державних заповідників в Україні протягом 1950-х — 1980-х років. Робить висновок, що в досліджуваний період в республіці суттєво розширилась мережа заповідників, які об'єднали найбільш цінні комплекси пам'яток. Відповідно до свого спрямування, характеру пам'яток державні заповідники поділялися на історико-культурні, історико-археологічні та історико-архітектурні. Створення та розбудова заповідників виявились найбільш вдалими формами збереження пам'яток і музейної роботи, які дали можливість сконцентрувати кошти, матеріально-технічні ресурси, кращий творчий потенціал архітекторів, реставраторів, мистецтвознавців, музейних працівників.

Ключові слова: історико-культурний заповідник, історико-археологічний заповідник, історико-архітектурний заповідник, меморіальний комплекс, національна свідомість, культура, музей.

В умовах економічної та політичної кризи, що охопила сьогодні українське суспільство, особливого значення набуває об'єднання його на засадах патріотизму, злагоди, національної ідеї та загальнонаціональних цінностей. Важливим фактором формування вказаних якостей було і залишається українське музейництво. Найбільш повному й ефективному використанню цього потужного арсеналу сприяє ґрунтовне вивчення основних етапів його розвитку, кращих здобутків і напрацювань минулих років.

Проблеми розвитку українського музейництва у повоєнний період минулого століття знайшли широке висвітлення у науковій літературі¹. Однак тема формування мережі державних заповідників, їх місця і ролі в реалізації музейних програм 1950-х — 1980-х років висвітлена ще недостатньо.

У даній статті автор поставив собі за мету проаналізувати процес формування і розвитку мережі державних заповідників протягом 1950-х — 1980-х років, участь у ньому громадськості, партійного і державного керівництва республіки; визначити те значення, яке мали напрацювання вказаного періоду на подальший розвиток музейної справи України.

У досліджуваний період організація та діяльність історико-культурних та історико-архітектурних заповідників залишалася одним з пріоритетних завдань у сфері музейництва. Належна увага у цьому плані приділялася державному архітектурно-історичному

заповіднику “Софійський музей”. Його унікальні пам'ятки привертали увагу вчених, культурної громадськості з кінця ХІХ ст. Однак системні дослідження перлини вітчизняної архітектури розпочалися з ініціативи української творчої інтелігенції з початку ХХ ст. Саме завдяки їм Софійський собор у 1934 р. отримав юридичний статус заповідника².

Після визволення Києва від загарбників ЦК КП(б)У і РНК УРСР 27 березня 1944 р. ухвалили спільну постанову “Про організацію Софійського заповідника”, якою не лише підтвердили попереднє рішення, а й постановили: “Передати і закріпити за Українським філіалом Академії архітектури СРСР всю територію колишнього Софійського подвір'я, крім саду, в межах вулиць: Короленка, Рейтарської, Георгієвського провулка, Стрілецької вул. та Рибальського провулка з усіма спорудами і приміщеннями, що на ній розташовані”³.

На упорядкування території заповідника і реставрацію пам'яток з республіканського бюджету виділявся 1 млн. крб. До кінця 1944 р. під керівництвом Т. Говденко в Софії Київській були проведені значні роботи з укріплення фундаментів пам'яток, заміни дерев'яних деталей і кривлі куполів, відновленню ліпнини трьох ярусів дзвіниці, упорядкуванню території. Популяризації пам'яток серед жителів Києва сприяв випуск стислого путівника-листівки⁴.

Необхідні асигнування виділялися заповіднику і надалі. Це дало змогу Академії архі-

тектури України розробити і представити на розгляд уряду науково обґрунтований генеральний план ремонтно-реставраційних робіт для усього комплексу, який передбачав три основних етапи. На першому у 1950–1951 рр. було фактично освоєно 9024 тис. крб., в т. ч. 877 тис. крб. за рахунок держбюджету і 47 тис. позабюджетних коштів.

На другому етапі планувалося освоїти 4079,5 тис. крб., в т. ч. з держбюджету — 3344,4 тис. крб., а також за рахунок залучених коштів установ, що використовували пам'ятки архітектури. Після 1955 р. Академія архітектури просила запланувати для заповідника 1685 тис. крб., з них 1609,3 тис. з державного бюджету. Важливо, що пропозиції Академії архітектури знайшли свою підтримку у Міністерстві фінансів республіки, які не заперечували проти виділення коштів⁵.

Надалі вироблення серйозних підходів вимагала експлуатація пам'яток заповідника. На це звернули увагу у своєму листі на ім'я секретаря ЦК КПУ А. Скаби дійсні члени Академії художеств СРСР, народні художники СРСР, М. Томський, Ю. Піменов, В. Орешніков, Я. Ромас, заслужені діячі мистецтва РРФСР Є. Мойсеєнко, Ю. Непринцев. У 1965 році вони писали: “Нас боляче вразив факт абсолютно незрозумілого ставлення до скарбів архітектури і фресок Софії. Буквально на наших очах залишені без догляду діти дряпають фрески, залишаючи свої автографи. Екскурсії, набившись на сходах, обтирають плечима і кладдю фрески XI ст., які мають всесвітньо-історичне значення і таким чином знищують їх. Невже внаслідок абсолютно незрозумілого безгосподарського ставлення адміністрації повинні бути найближчим часом знищені шедеври, що збереглися майже через тисячу років?”⁶

У 1960–1980-х роках стан заповідника “Софійський музей” не викликав особливих тривог.

Це, зокрема, підтвердили комісії ІКОМОСу (один з комітетів ЮНЕСКО з питань охорони пам'ятників), які визнали режим збереження і експлуатації пам'ятника цілком слушним і раціональним. У 1987 р. заповідник “Софійський музей” був нагороджений європейською Золотою медаллю, встановленою в першій половині 1960-х років Альфредом Тьопфером і Гамбурзьким фондом за виняткові заслуги в галузі збереження історико-культурних пам'яток.

Вручаючи її, директор Варшавського інституту архітектури і урбаністики З. Швієховський відзначав: “...реставраційні роботи в Софійському соборі є чимось більшим, ніж просто спробою збереження пам'ятника архітектури і мистецтва минулих віків. Вся діяльність спрямована на благо зміцнення культурних цінностей в плані загальнолюдському і національному одночасно”⁷.

Велика увага у досліджуваній період приділялась Києво-Печерському історико-культурному заповіднику. Успіхи і прорахунки в роботі зі збереження й музеєфікації цього унікального комплексу, участь у ній вищого політичного керівництва, громадськості республіки вже висвітлювались автором⁸, і тому не є предметом дослідження цієї статті.

Нелегкими і суперечливими були шляхи створення заповідника у Чернігові. За пропозицією вчених 18 травня 1929 р. Раднарком УСРР прийняв рішення про створення Державного Чернігівського історико-культурного заповідника, до якого мали увійти Спасо-Преображенський, Успенський, Троїцький собори Чернігова⁹. Хоча воно і не гарантувало виділення коштів на ремонтно-реставраційні роботи, однак відіграло позитивну роль у збереженні комплексу пам'яток в період масових антирелігійних кампаній 1930-х років.

Реальна загроза над Чернігівськими святинями нависла наприкінці 1950-х — на початку 1960-х років. Так, у серпні 1962 р. в Чернігові була розібрана дзвіниця П'ятницької церкви XII ст. Про цей кричущий акт вандалізму була змушена повідомити в ЦК КПРС міністр культури СРСР К. О. Фурцева¹⁰. Помітні спроби зрушити ситуацію на краще спостерігаються в другій половині 1960-х років. Так, Рада Міністрів України своєю постановою “Про стан і заходи в подальшому поліпшенні охорони та збереження пам'ятників архітектури, мистецтвознавства, археології та історії в Українській РСР” від 20 лютого 1967 р. схвалила рішення про об'єднання унікальних давньоруських пам'яток Чернігова у Чернігівський державний архітектурно-історичний заповідник на правах філіалу Державного архітектурного заповідника “Софійський музей”¹¹.

Схвалені рішення поступово давали свої позитивні результати. Враховуючи значення Чернігова як великого давньоруського політичного і культурного центру, наявність в ньому численних унікальних об'єктів, питан-

ня їх збереження постійно тримав у полі свого зору уряд республіки.

Так, 22 червня 1978 р. він знову повернувся до цього питання і своєю постановою “Про заходи по збереженню та використанню архітектурно-історичних пам’яток у Чернігівській області” підтримав ініціативу Чернігівського облвиконкому, Держбуду, Міністерства культури республіки про перетворення з 1 січня 1979 р. Чернігівського філіалу Державного архітектурно-історичного заповідника “Софійський музей” в Чернігівський архітектурно-історичний заповідник, підпорядкований Чернігівському облвиконкому¹².

Зазначеним документом розв’язувалося ще одне важливе питання — про утворення Новгород-Сіверського державного архітектурно-історичного заповідника на правах філіалу Чернігівського архітектурно-історичного заповідника.

Перші кроки по створенню останнього відносяться також до 1929 р., коли на території Спасо-Преображенського монастиря було організовано Новгород-Сіверський історико-культурний заповідник¹³.

У 1950–1970-х роках уряд республіки, місцеві владні структури неодноразово звертали до проблем пам’яток Новгород-Сіверського. Однак при великому обсязі робіт вжиті заходи здебільшого нагадували термінові малозначущі ін’єкції. Наприклад, реставрація Спасо-Преображенського собору розпочалася ще в 1971 р. Причому за десять наступних років ремонтно-реставраційними організаціями була освоєна лише 41 тис. крб.¹⁴.

Все це не могло не викликати тривоги культурної громадськості, представників місцевих владних структур. Особливу увагу Новгород-Сіверський привертав ще й тому, що його унікальні пам’ятки стали свідками народження “Слова о полку Ігоревім”.

Інформуючи ЦК КПУ про стан справ у Н.-Сіверську, секретар Чернігівського обкому КПУ М. Агеєнко зазначав, що з 12 пам’яток, які перебували під охороною держави, 4 потребували серйозних ремонтно-реставраційних робіт, 8 — поточного ремонту¹⁵. “Стримує роботи з упорядкування цих пам’яток, — зазначав далі М. Агеєнко, — недостатнє фінансування і об’єм запланованих для області реставраційних робіт, слабка забезпеченість Чернігівської міжобласної спеціальної науково-реставраційної виробничої майстерні матеріальними ресурсами та механізмами”¹⁶. У

зв’язку з цим Чернігівський обком КПУ звернувся до керівництва республіки з проханням збільшити асигнування на реставрацію пам’яток Н.-Сіверського до 150–200 тис. крб. на рік та забезпечити весь об’єм робіт матеріальними ресурсами¹⁷. Це звернення частково знайшло підтримку з боку уряду. Фінансування ремонтно-реставраційних робіт області на 1982 рік збільшилося з 140 тис. до 400 тис. крб.¹⁸.

Додаткові кошти, виділені Радою Міністрів України в першій половині 1980-х років, дали змогу активізувати роботи у Спасо-Преображенському соборі, приступити до відкриття музею “Слова о полку Ігоревім”. Його проект розробила людина дивовижної долі — С. Войнов. Професійний військовий, він зібрав унікальну колекцію з історії давньоруської культури, яку високо оцінювали академіки Б. Рибаків, Д. Лихачов, член-кореспондент АН СРСР В. Янін.

За задумом С. Войнова, створення музею повинно було проходити у 2 етапи. На першому передбачалася музеєфікація існуючого монастирського комплексу, організація в Спасо-Преображенському соборі експозиції “Культура Давньої Русі епохи “Слова...”, розміщення в Петропавлівській церкві основних експозицій музею “Історія походу 1185 року” з діорамою “Битва на Ялі”. “Слово...”, що пережило віки”, “Історія відкриття пам’ятки”, “Слово...” і сучасність”, “Світове значення “Слова...”.

У будинку бурси автор проекту пропонував розмістити експозицію “Слово о полку Ігоревім” в образотворчому мистецтві, а також виставочні зали, бібліотеку, архів і фондосховище. Під допоміжні служби пропонувалося виділити Ігуменський корпус, а також келії.

На другому етапі С. Войнов планував провести відновлення пам’яток XII ст., серед них — Спаського собору, музеєфікацію стародавнього дитинця Новгород-Сіверського. Проектом також передбачалося створення на території монастиря алеї героїв “Слова...”¹⁹. Причому, плани С. Войнова значною мірою підтримували археологічні дослідження, які проводилися тут регулярно, починаючи з 1979 року новгород-сіверською експедицією під керівництвом А. Кузи, а згодом В. Коваленка²⁰. Доцільно відзначити, що до 1989 р. — дати святкування 1000-літнього ювілею Новгород-Сіверського, плани музеєфікації історико-культурних об’єктів в давньоруському

місті були реалізовані лише частково. Свою негативну роль відіграла складна економічна ситуація кінця 1980–1990-х років. Основна робота в цьому напрямку розгорнулася дещо пізніше, у 2003–2004 роках.

Протягом 1960–1970-х років численні громадські організації піднімали питання про необхідність оголошення державним історико-культурним заповідником унікального архітектурно-ландшафтного комплексу колишньої садиби Тарновських в урочищі Качанівка Ічнянського району Чернігівської області.

Всесвітню славу Качанівці здобула унікальна колекція історико-культурних цінностей, зібрана у другій половині XIX ст. власником садиби В. Тарновським.

Починаючи з 30-х років і до кінця XIX століття, Качанівка була своєрідним літературно-мистецьким центром, що збирав навколо себе тогочасну передову інтелігенцію. Користуючись сучасною термінологією, можна сказати, що Качанівка була своєрідним “будинком творчості”, у якому митці і літератори мали можливість плідно працювати і спілкуватися.

У повоєнні роки Качанівку було націоналізовано і перетворено у сільський санаторій, з післявоєнних часів — санаторій для лікування туберкульозу легенів Міністерства охорони здоров'я України. Крім того, лісопарк (374 га) був підпорядкований Прилуцькому лісгоспазу (Міністерство лісового господарства), озерне господарство (102 га) — Чернігівському обласному управлінню сільського господарства (Міністерство сільського господарства). У зв'язку з переведенням в 1981 р. в інше місце тубсанаторію, архітектурний ансамбль (18 приміщень) та садиба Качанівки залишилися без господаря²¹. Всі споруди і пам'ятники потребували реставрації, а парк і територія — впорядкування²².

Стурбовані долею Качанівки Спілка письменників України, Міністерство культури, Чернігівський облвиконком на початку 1981 р. звернулися до Ради Міністрів УРСР²³. Вони пропонували:

“1. Утворити Державний історичний архітектурно-культурний заповідник “Урочище Качанівка”.

2. Визначити використання заповідника відповідно до традиційної ролі Качанівки, що склалася історично, як Республіканського культурного центру. Створити тут культурний комплекс у складі:

- музею з історико-архітектурною, літературною, меморіальною частинами та картинною галереєю;

- будинку творчості для обдарованих митців з числа обдарованої перспективної молоді;

- “Зелений театр” (чи “Лісову оперу”) для проведення влітку Свят мистецтва, взимку — конкурсів вокалістів, інструменталістів тощо”²⁴.

Зважаючи на позицію численних громадських організацій, підтриману Чернігівським облвиконкомом 24 листопада 1981 року, ЦК КПУ та Рада Міністрів України своєю постановою ухвалили оголосити комплекс пам'яток в урочищі Качанівка історико-культурним заповідником²⁵.

Була затверджена цільова комплексна програма з відбудови, почалися відновлювальні та реставраційні роботи²⁶. І хоча через складну ситуацію кінця 1980-х — 1990-х років ці плани не вдалося втілити в життя, все ж унікальна пам'ятка була збережена. Більш того, напрацювання 1980-х років дали змогу створити відповідну базу, яка була успішно використана для відновлення комплексу в наш час.

У першій половині 1980-х років були закладені основи для оголошення історико-культурним заповідником комплексу пам'яток м. Путивля. Не останню роль відіграло в цьому відзначення у 1985 році на міжнародному рівні 800-річчя з часу створення “Слова о полку Ігоревім”. Саме ця обставина прискорила проходження постанови Ради Міністрів України від 30 грудня 1986 р. по Путивлю²⁷. Останнє дозволило активніше приступити до реставрації Мовчанівського монастиря XVI ст., церкви Миколи Козацького та інших.

Друга половина 1970-х — перша половина 1980-х років ознаменувалася створенням заповідників на базі комплексів пам'яток історичних міст України. Нелегко вирішувалося питання щодо створення державного історико-культурного заповідника в м. Львові. Проти цього активно виступали партійні консерватори, очолювані секретарем ЦК КПУ В. Маланчуком, які вважали, що створення заповідника буде підсилювати націоналістичні настрої серед населення.

Лише 13 травня 1975 р. політбюро ЦК КПУ врешті-решт схвалило рішення про утворення у м. Львові історико-культурного заповідника. Та й то постанову супроводжувало зауваження: “Роботу по створенню заповідника

підпорядкувати завданням подальшого поліпшення ідейно-політичної роботи серед населення, виховання трудящих на революційних, бойових і трудових традиціях, в дусі радянського патріотизму, соціалістичного інтернаціоналізму і дружби народів СРСР”²⁸.

Протягом 1960-х — першої половини 1970-х років активна дискусія велася щодо проблем розвитку заповідника у м. Кам’янець-Подільському. Його прибічники доводили, що це єдиний спосіб зберегти історичну частину міста, на якій розташовано більше 50-ти пам’яток архітектури і 45 громадських житлових і культових споруд, які представляють безперечну цінність. Інші вважали, що організація заповідника вимагає непомірних для держави коштів²⁹. Врешті-решт перемогла перша точка зору, і 18 травня 1977 р. Рада Міністрів республіки прийняла рішення про утворення Державного історико-архітектурного заповідника у м. Кам’янець-Подільському. Уряд України затвердив розгорнуту програму, яка передбачала виділення заповіднику додаткових коштів на ремонтно-реставраційні роботи, повне винесення промислових підприємств за територію заповідника до 1985 року³⁰.

Багато років добивався створення заповідника на базі історико-культурних пам’яток Переяслав-Хмельницького відомий український музейник, лауреат Шевченківської премії, член президії правління Українського товариства охорони пам’яток історії та культури М. Сікорський. Його особистими зусиллями в місті створено кілька музеїв, впорядкована етнографічна експозиція тощо.

Постанова ЦК КПУ “Про оголошення комплексу пам’яток м. Переяслав-Хмельницького Київської області державним історико-культурним заповідником” відкрила перед старовинним містом нові горизонти³¹.

Унікальні пам’ятки Переяслав-Хмельницького постійно привертала увагу вітчизняних і зарубіжних туристів. У 1980-х рр. заповідник щорічно відвідувало близько 200 тис. екскурсантів. Наприклад, у 1981 році Переяслав-Хмельницький відвідало 227 тис. чоловік з 142 міст СРСР, а також іноземні туристи з 18 країн світу, для яких було організовано 5702 екскурсії³².

Позитивні зрушення в діяльності Переяслав-Хмельницького заповідника зовсім не виключали труднощі і недоліки в його роботі. Комплексна перевірка, проведена в 1972 році, відзначила невиправдане затягування тер-

мінів ремонтно-реставраційних робіт Українським спеціалізованим науково-реставраційним виробничим об’єднанням, відсутність путівників, буклетів, інших довідкових видань³³.

За постановою ЦК КПУ від 27 травня 1980 р. статус історико-архітектурного заповідника отримав комплекс пам’яток історії та культури Слав’яногірська Донецької області. Донецькому облвиконкому, якому підпорядковувався заповідник, Держбуду УРСР ставилось завдання завершити до 1990 року всі роботи з реставрації пам’яток історії та культури, а також з впорядкування території заповідника, для чого передбачалось щорічне виділення необхідних коштів³⁴.

Позитивним фактом стало оголошення 11 серпня 1981 р. ансамблю пам’ятників історії та культури м. Острога Рівненської області державним історико-культурним заповідником³⁵. Це дало змогу виділити на реставрацію об’єктів певні асигнування, створити нові музейні експозиції, залучити до роботи кваліфікованих фахівців. Надалі робота в даному напрямку вимагала 2,5 млн. крб. Крім того, протягом 1981–1985 рр. місцевим владним структурам необхідно було виселити з території заповідника цілий ряд сторонніх організацій, які заважали його роботі. Серед них спортивну школу, лісове господарство, філіал Львівських реставраційних майстерень, базу “Змішторгу” та інші³⁶.

В колах інтелігенції столиці України активно обговорювалося питання про створення історико-архітектурного заповідника в історичній частині Києва. З цікавими пропозиціями щодо цього виступали такі відомі вчені, як П. Толочко, Ю. Асеев, Г. Логвин, М. Брайтчевський та багато інших. Гострі дискусії про шляхи його утворення точилися в Українському товаристві охорони пам’яток історії та культури, Спілці письменників, Інституті археології, інших наукових та культурних організаціях.

Останнє не могло не привернути увагу уряду, який у своїй постанові від 28 жовтня 1977 р. “Про заходи по дальшому поліпшенню охорони і використання пам’ятників історії та культури в м. Києві” зобов’язав вжити заходи для покращення якості робіт з реставрації пам’яток містобудування та архітектури, покращення ремонту споруд, що мали значну історичну і художню цінність та створювали колорит старої забудови міста. Київському

міськвиконкому разом з Держбудом, Міністерством культури та Академією наук УРСР необхідно було подати пропозиції про організацію історико-археологічного парку-музею “Древній Київ” та історико-архітектурної і археологічної заповідної зони Червоної площі³⁷.

Однак лише через десять років задуми численних прихильників київської старовини стали реальністю. 18 травня 1987 р. Рада Міністрів УРСР ухвалила постанову “Про оголошення комплексу пам’яток історичного центру м. Києва Державним історико-культурним заповідником³⁸. Прийняті рішення відіграли важливу роль у збереженні історичного центру Києва.

У першій половині 1960-х років на тлі політичної відлиги в середовищі інтелігенції широко обговорювалося питання щодо створення унікального за своїм змістом, архітектурним оформленням заповідника, який би висвітлював основні етапи формування українського козацтва, його життя, ратні подвиги в боротьбі проти іноземних загарбників.

У збірнику “Збережемо тую славу...”, підготовленому Інститутом історії України НАН України наводяться листи відомих українських вчених і діячів культури П. Тичини, В. Голобуцького, яких щиро хвилювала доля майбутнього заповідника³⁹. Не залишалися осторонь роботи і місцеві владні структури, і, в першу чергу, заступник голови Запорізького облвиконкому М. Киценко. Саме йому вдалося зацікавити ідеєю увічнення пам’яті козацтва заступника Голови Ради Міністрів УРСР П. Тронька, який разом з секретарем ЦК КПУ А. Скабою звернувся з цими пропозиціями до ЦК КПУ.

Подані пропозиції були підтримані на засіданні ЦК КПУ, який своєю постановою від 31 серпня 1965 р. прийняв рішення: “1) Оголосити територію острова Велика Хортиця в м. Запоріжжя Державним історико-культурним заповідником.

Закласти і впорядкувати на території заповідника тематичний садово-декоративний парк історії запорозького козацтва...

2. Раді Міністрів УРСР вирішити в установленому порядку питання про спорудження в перспективі на острові Велика Хортиця та в місцях, зв’язаних з історією запорозького козацтва, пам’ятних знаків⁴⁰. Незабаром відповідну постанову прийняла і Рада Міністрів УРСР.

Розпочалася велика та багатогранна робота. У виробленні концепції заповідника брали активну участь Академія наук України, творчі спілки, окремі відомі діячі науки і культури.

Проект у своєму кінцевому результаті передбачав спорудження цілого ряду монументів, етнографічної зони музею.

Наприкінці 1960-х — на початку 1970-х років робота по спорудженню заповідника вступила в свою активну фазу. Так, постановою бюро Запорізького обкому партії від 4 жовтня 1971 р. встановлювала “наступну черговість вводу об’єктів:

а) курган зі скульптурою “Козаки в дозорі” — грудень 1972 р.;

б) приміщення музею, блок обслуговування та причал для катерів — червень 1973 р.;

в) етнографічна частина комплексу — серпень 1974 р.;

г) тематичний парк — до січня 1975 р.

Повне завершення спорудження меморіального комплексу планувалось здійснити до 1 січня 1975 року⁴¹.

Однак зміна керівництва республіки, всі пов’язані з цим акції практично звели нанівець зусилля тисяч ентузіастів. Винятково негативну оцінку роботі зі створення заповідника знаходимо у доповідній записці до ЦК КПУ секретаря ЦК КПУ В. Маланчука, заступників завідуючих відділами ЦК КПУ С. Безклубенка та А. Мяловецького від 20 серпня 1973 року. В ній, зокрема, відзначалося: “Надмірне розгортання робіт по спорудженню меморіального комплексу запорозького козацтва, підкреслена увага до нього з боку преси та окремих керівних працівників призвели до невиправданого перебільшення його місця в культурному житті республіки останніх років, надали йому небажаного звучання і значення. До того ж і ідейно-тематична спрямованість роботи над меморіальним комплексом не відзначалась належною класовою чіткістю і послідовністю, вся увага концентрувалася насамперед і головним чином на моменті національному.

Мали місце елементи захоплення козацькою старовиною, ідеалізації січового самоврядування (центральне місце відводилося діорамі “Козацька рада”, 60 м²) та військової звитяги запорожців (діорама про захоплення козаками на чолі з П. Сагайдачним фортеці Кафи), здатні підживлювати націоналістичні та шовіністичні ілюзії і пережитки⁴². Прийнята на основі згаданої доповідної записки

постанова ЦК КПУ від 25 вересня 1973 р. практично відмінила всі попередні рішення і поставила заповідник на рівень ординарного краєзнавчого музею⁴³. Ініціатори цієї важливої справи — заступник Голови Ради Міністрів П. Тронько та заступник голови Запорізького облвиконкому М. Киценко отримали суворі стягнення.

Реальне відродження заповідника розпочалося з проголошення державної незалежності України. 6 квітня 1993 р. Кабінет Міністрів України прийняв постанову, якою передбачав: “1) Надати історико-культурному заповіднику на острові Хортиця в м. Запоріжжі статус національного і надалі іменувати його Національний заповідник “Хортиця”.

2) Включити до Національного заповідника “Хортиця” території острова Хортиця та прилеглих до нього островів Скель Байди, Дубового, Розтьобіна, Три Стоги, Середня, Близнюки, урочища Вирви на правому березі Дніпра в м. Запоріжжі”⁴⁴.

Успішне спорудження меморіального комплексу на о. Хортиця в наші дні стало гідним продовженням справи, розпочатої ще у 1960-х роках.

До тематичних історико-культурних заповідників слід віднести Державний історико-культурний заповідник “Поле Полтавської битви”. Незважаючи на гострі суперечки, які точаться навколо відображених в ньому подій, не можна не відзначити, що згаданий комплекс пам’яток своєрідно передає дух тієї епохи, представляє оригінальні експонати.

Перші кроки до створення зазначеного заповідника поклала постанова Ради Міністрів України від 13 червня 1949 р. Вона передбачала цілий комплекс заходів, скерованих на збереження історико-культурних пам’яток⁴⁵.

Тривалий час пам’ятники поля Полтавської битви знаходились під опікою філіалу місцевого краєзнавчого музею, потім самостійного музею обласного підпорядкування. А 31 березня 1981 р. за постановою ЦК КПУ і Ради Міністрів республіки був утворений Державний історико-культурний заповідник “Поле Полтавської битви”⁴⁶. На його території площею 300 га розташовано 21 пам’ятник історії, які у 1980-х роках щорічно відвідувало понад 200 тис. екскурсантів⁴⁷.

Окрему групу в мережі заповідників становлять історико-археологічні.

У досліджуваний період уряд України здійснював заходи з метою охорони пам’яток ар-

хеології. Певна увага до археологічних пам’яток з боку владних структур відіграла позитивну роль в їх дослідженні, музеєфікації, дала можливість поповнити численні музеї України унікальними археологічними знахідками.

Своєю постановою від 30 січня 1978 р. Рада Міністрів УРСР ухвалила рішення про організацію Херсонського державного історико-археологічного заповідника⁴⁸. На площі 38,4 га розташовано понад 1 тис. пам’ятників археології і архітектури, в тому числі 600 розкопаних пам’ятників Херсонського городища VI–IV ст. до н. е., фортеці Каланіта та Чембало V–XV ст. та інші. Вже в перші роки існування заповідника було відреставровано 10 архітектурних комплексів, 8 житлових кварталів, 3 садиби, 300 м² мозаїки VI–X ст., 1650 предметів матеріальної культури, 20 м² фрескового розпису. Лише з 1981 року на реставраційні роботи було використано 43 тис. крб.⁴⁹.

У досліджуваний період помітна увага з боку представників громадськості, влади приділялась заповідникам, створеним на базі меморіальних об’єктів, пов’язаних з життям і діяльністю видатних діячів культури. Провідне місце серед них посідає Канівський музей-заповідник Т. Шевченка, створений згідно з постановою Ради народних комісарів УСРР від 20.07.1925 року⁵⁰.

Своє друге життя заповідник отримав у післявоєнний період. Ще під грім гармат 29 березня 1944 року Раднарком України затвердив постанову “Про поновлення діяльності Державного заповідника “Могила Т. Г. Шевченка” та будинку-музею Т. Г. Шевченка в м. Києві”, передбачив кошти на проведення ремонтно-реставраційних робіт, оновлення експозиції⁵¹.

Проведення подальших робіт у заповіднику окреслювала прийнята 18 липня 1950 р. урядова постанова “Про благоустрій Київського державного музею-заповідника “Могила Т. Г. Шевченка”, за якою на придбання необхідних експонатів для музею, впорядкування та благоустрій території заповідника виділялось 1 млн. 110 тис. крб.⁵².

У 1960-х роках вищим політичним керівництвом України та урядом республіки було схвалено ряд інших нормативних актів, які послідовно проводили в життя заходи з увічнення пам’яті Великого Кобзаря.

Безпосередньо благоустрою могили Т. Шевченка торкнулася також постанова ЦК КПУ

від 14 листопада 1978 року, яка доручала уряду України спрямувати на реалізацію цих завдань зусилля ряду міністерств і відомств, творчих спілок, громадських організацій⁵³. За участю останніх в 1980–1981 рр. проведено впорядкування території, відремонтовано приміщення музею. Загалом на ці роботи було витрачено близько 850 тис. крб.⁵⁴

Було б невірним вважати діяльність заповідника — національної святині українського народу абсолютно безхмарною і безпроблемною. У ряді випадків доводилося долати байдужість і нерозуміння окремих чиновників, виступаючи проти непередуманих і необґрунтованих проєктів. Наприклад, у 1988 р. було практично прийнято рішення про будівництво у Каневі на Лівобережжі Дніпра великого промислового вузла. Реалізація цього проєкту врешті-решт призвела б до спотворення історичного ландшафту навколо святині, завдала б непоправної шкоди історико-культурним пам'ятникам заповідника.

Враховуючи це, 11 листопада 1988 р. з депутатським запитом до Голови Ради Міністрів УРСР В. Масола звернулися депутати Верховної Ради УРСР Б. Олійник та П. Тронько, в якому рішуче протестували проти необдуманого рішення. Виступаючи на сесії Верховної Ради, академік АН УРСР П. Тронько говорив: «Ми зробили певні висновки. Іде мова про грубе порушення законодавства. Вони не слухають ні вказівок вищестоящих органів, прямо скажемо, і Центрального Комітету в тому числі, ні Комісії, яка зробила висновок про те, що це незаконня, про те, що це спотворює національну культуру, ландшафт і т. д. І зараз, я чую, що рішень ніяких немає. Так от ми просимо уряд припинити це незаконня, припинити будівництво, винайти можливість, щоб перенести будівництво в інше місце, а не під Шевченковою горою»⁵⁵.

Завдяки своєчасному втручання громадськості спорудження великого промислового вузла в районі Канева було призупинено. Чимало зроблено наприкінці 1980-х років і по відтворенню останнього шляху Великого Кобзаря.

Сьогодні Канівський заповідник, отримавши статус національного, став місцем духовного єднання українського народу, символом його незборимої сили і величі.

Далеко за межами України відомий заповідник — музей Миколи Васильовича Гоголя. Як не парадоксально, але на початку 1960-х років унікальні меморіальні об'єкти

перебували на грані повного зникнення. На початку 1960-х років садиба М. Гоголя — будинок, церква, парк, ставки були безпідставно і самочинно зруйновані⁵⁶.

Краєзнавчий актив, представники пам'яткоохоронного руху, інтелігенція вимагали відновлення унікальної пам'ятки. 11 квітня 1979 р. зі зверненням до громадськості виступили відомі діячі культури України і Росії Федір Абрамов, Юрій Бондарєв, Олесь Гончар, Павло Загребельний, Леонід Леонов, академіки Д. Лихачов та М. Хрипченко. «Садиба Гоголя, — констатували вони, — продовжує залишатись пустою... Ми твердо переконані в тому, що необхідно створити на місці колишньої Василівки заповідник типу пушкінського Михайлівського. Збереглися плани і малюнки (а також фотографії) старої садиби, де до початку ХХ ст. жили нащадки Гоголей.

1 квітня 1984 р. виповнюється 175 років з дня народження великого письменника. Справа нашої честі — до цієї дати відновити садибу Гоголя»⁵⁷.

Позиція відомих діячів науки і культури не залишилась непоміченою з боку влади. В доповідній записці відділу культури ЦК КПУ зазначалось, що висловлені авторами листа думки заслуговують на увагу, пропонувалось глибоко вивчити це питання для прийняття відповідного рішення Центральним Комітетом Компартії України⁵⁸.

Розглянувши пропозиції Міністерства культури, Спілки письменників України, Держбуду республіки, ЦК КПУ та Рада Міністрів УРСР 17 липня 1979 р. ухвалили постанову про утворення заповідника-музею в с. Гоголеве Шишацького району Полтавської області. При цьому бралось до уваги, що частину витрат по спорудженню пам'ятника, реконструкції могили його батьків, оформлення експозиції музею візьме на себе Українське товариство по охороні пам'яток історії та культури. Всього ж в ході спорудження музею-заповідника передбачалося будівництво будинку Гоголя, флігелю, альтанки, відтворення лісопарку, впорядкування ставків, спорудження пам'ятника-бюсту М. Гоголю⁵⁹.

Доцільно відзначити, що всі роботи по спорудженню тримав під своїм контролем уряд республіки. Завдяки цьому оперативно вирішувалися питання виділення коштів, будівельних матеріалів та інші⁶⁰.

Великої уваги спорудженню заповідника надавала Спілка письменників України. Так,

11 жовтня 1983 р. перший секретар правління Спілки письменників України П. Загребельний звертався до Президії Академії наук України з проханням передати з фондів науководослідних установ Академії цілого ряду оригінальних експонатів. Серед них літографічні портрети М. Гоголя та його сучасників — В. Жуковського, П. Вяземського, О. Пушкіна, М. Лермонтова, В. Даля, М. Погодіна, М. Щепкіна, М. Максимовича, С. Аксакова, К. Аксакова, К. Брюллова, П. Плетньова, М. Глінки, І. Сахарова, М. Язикова та ін., літографію “Невський проспект” роботи О. Садовникова (1835 р.), наукову літературу⁶¹.

Спорудження меморіалу, його відкриття у 1984 р. розглядалось культурною громадськістю як перший крок до утворення в с. Гоголеве меморіального комплексу. В майбутньому йшлося про створення тут етнографічної зони, яка б відтворювала життя і побут села за часів письменника.

Сьогодні історію українського театру неможливо собі уявити без створеного в 1956 р. заповідника-музею І. Тобілевича на хуторі “Надія” Кіровоградської області. Його організація і функціонування нерозривно пов’язані з подвижницькою працею онука видатного українського драматурга А. Тобілевича.

Привертаючи увагу урядових кіл, громадських організацій до проблем заповідника, А. Тобілевич поступово вирішував питання його реконструкції. Так у 1958 р. він звертається до президії Спілки письменників, Українського театрального товариства з проханням виділити 50 тис. крб. на впорядкування садиби⁶². В іншому випадку з цих же питань він звертався до заступника Голови Ради Міністрів України П. Тронька. У своєму листі від 7 серпня 1970 р. на ім’я заступника Голови уряду він писав: “Надсилаю Вам копію мого листа до першого секретаря обкому КПУ тов. Кобильчака М. М.

Даруйте мені настирливість мою, але після Ваших відвідин “Надії” з великої хмари випало мало дощу і мої сподівання на незабарне дальше комплексне піднесення заповідника-

музею “Хутір “Надія” стають далекими міражами, а у моєму віці це боляче усвідомлювати, бо життя надто коротке — мені зовсім не байдуже, що після мене може бути “Потоп”⁶³.

Необхідно відзначити, що в 1970-х роках кошти заповіднику виділялися за залишковим принципом. Вони давали змогу лише підтримувати його на певному рівні. Картина змінилася наприкінці 1970-х — на початку 1980-х років, коли комісія Міністерства культури України, обстеживши заповідник в січні 1982 р., знайшла всі пам’ятники у задовільному стані, відзначила позитивну роботу з перебудови експозиції, формування нового тематико-експозиційного плану, поновлення фондів⁶⁴.

Таким чином, підсумувавши викладене, можна зробити певні висновки:

- 1950-ті — 1980-ті роки стали часом, коли в Україні активно створювались нові й успішно розбудовувались раніш створені державні заповідники, які об’єднали найбільш цінні комплекси пам’яток;

- ініціатором цього процесу виступала творча інтелігенція, громадські організації і об’єднання, які наполегливо ставили перед вищим політичним керівництвом, урядом республіки, місцевою владою питання про створення заповідних комплексів, організацію нових музейних експозицій, істотне поліпшення всіх основних напрямів роботи музеїв;

- відповідно до свого спрямування, характеру пам’яток державні заповідники поділялись на історико-культурні, історико-археологічні та історико-архітектурні;

- створення та розбудова заповідників виявились найбільш вдалим формами збереження пам’яток і музейної роботи, які давали змогу сконцентрувати кошти, матеріально-технічні ресурси, кращий творчий потенціал архітекторів, реставраторів, мистецтвознавців, музейних працівників тощо;

- напрацювання 1950-х — 1980-х років створили потужну базу, дали важливий досвід, необхідний для успішної реалізації музейницьких програм сьогодення.

Джерела та література

1. Нове у музеях України. — К., 1963. — 53 с.; 3 досвіду роботи музеїв УРСР. — К.: Держполітвидав, 1959. — Вип. 1. — 83 с.; 3 досвіду роботи музеїв УРСР. — К.: Держполітвидав, 1961. — Вип. 2. — 147 с.; *Ме-*

зенцева Г. Г. Музеї України. — К.: Из-во Києв. ун-та, 1959. — 179 с.; *Мезенцева Г. Г.* Музеезнавство. — К.: Вища школа, 1980. — 120 с.; *Буланій І. Т., Явтушенко І. Г.* Громадські музеї України: історія, до-

- свід проблеми. — К.: Мистецтво, 1979. — 179 с.; *Крук О. І.* Шляхи формування мережі державних музеїв України (1960-ті — 1980-ті рр.) // *Історія України. Маловідомі імена, події, факти.* (Збірник статей). Вип. 10. — К.: Рідний край. — 2000. — С. 392–400.; *Пискова Е. М., Федорова Л. Д.* Музейна справа в Україні: історія, традиції, проблеми сучасного розвитку // *Історія України. Маловідомі імена, події, факти.* (Збірник статей). Вип. 17. — Київ — Донецьк: Рідний край. 2001. — С. 3–9; *Маньковська Р. В.* Краєзнавчі музеї в дослідженні регіональної історії України // *Історія України. Маловідомі імена, події, факти.* (Збірник статей). Вип. 17. — Київ — Донецьк: Рідний край. 2001. — С. 9–15; *Бесєдіна Н. В.* Науково-дослідницька діяльність музейних закладів Полтавщини у другій половині 50-х — 80-х роках ХХ ст. // *Історія України. Маловідомі імена, події, факти.* (Збірник статей). Вип. 27. — К.: Інститут історії України НАН України, 2004. — С. 30–46; *Маньковська Р. В.* Сучасний музей в соціокультурній динаміці // *Історія України. Маловідомі імена, події, факти.* (Збірник статей). Вип. 33. — К.: Інститут історії України НАН України, 2006. — С. 106–118; *Руслана Маньковська.* Народне музейництво в громадянському суспільстві: історія і перспективи розвитку // *Краєзнавство.* — 2008. — № 1–4. — С. 138–144.
- 2 *Войналович В. А.* На ниві українського музейництва (І. М. Скуленко) // *Репресоване краєзнавство (20–30-ті роки).* — К.: Рідний край. — С. 306.
 - 3 *Культурне будівництво в Українській РСР: Найважливіші рішення Комуністичної партії і Радянського уряду 1917–1960.* Збірник документів в 2-х томах. — К.: Держполітвидав, 1961. — Т. 2. — С. 27–28.
 - 4 *Кот С. І.* Охорона пам'яток історії і культури в 1945 — на початку 60-х років // *Охорона, використання та пропаганда пам'яток історії та культури в Українській РСР.* (Зб. методичних матеріалів в шести частинах) — К.: Інститут історії АН УРСР. — 1989. — Ч. 3. — С. 99.
 - 5 Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі — ЦДАВО України). — Ф. 2. — Оп. 8. — Спр. 5737. — Арк. 29–31, 44.
 - 6 Центральний державний архів — музей літератури і мистецтва України (далі — ЦДАМЛМ України). — Ф. 581. — Оп. 1. — Спр. 1213. — Арк. 66.
 - 7 Цит. за *Войналович В. А., Данилюк Ю. З.* Досвід і проблеми охорони пам'яток історії та культури в 60–80-х роках // *Охорона, використання та пропаганда пам'яток історії та культури в Українській РСР.* (Зб. методичних матеріалів в шести частинах) — К.: Інститут історії АН УРСР. — 1989. — Ч. 4 — С. 60.
 - 8 *Крук О. І.* Державні програми розвитку Києво-Печерського історико-культурного заповідника (1950 — поч. 1990-х рр.) // *Історія України. Маловідомі імена, події, факти* (Збірник статей). — Київ — Донецьк: Рідний край. — 2001. — Вип. 17. — С. 246–254.
 - 9 *Віроцький В. Д.* Храми Чернігова. — К.: Техніка, 1998. — С. 111.
 - 10 *Войналович В. А., Данилюк Ю. З.* Досвід і проблеми охорони ... — С. 14.
 - 11 Збірник постанов і розпоряджень уряду Української Радянської Соціалістичної Республіки. — К. Політвидав України (з 1957 до 1979 р.); з 1979 до 1997 р. виходив під назвою Зібрання постанов уряду Української Радянської Соціалістичної Республіки / М-во юстиції УРСР. — К.: Політвидав України (далі — ЗП УРСР). — 1967. — № 2. — С. 24.
 - 12 ЗП УРСР. — 1978. — № 6. — С. 35.
 - 13 *Віроцький В. Д.* та ін. Монастирі та храми землі сіверської / В. Д. Віроцький, А. А. Карнабіда, В. Г. Киркевич. — К.: Техніка, 1999. — С. 131.
 - 14 Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі — ЦДАГО України). — Ф. 1. — Оп. 32. — Спр. 1705. — Арк. 7.
 - 15 ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 32. — Спр. 1705. — Арк. 9.
 - 16 Там само.
 - 17 Там само. — Арк. 10.
 - 18 Там само. — Арк. 11.
 - 19 *Федірко А. М.* Історія малих і середніх міст в арсеналі виховної роботи (на прикладі Новгород-Сіверського) // *Дослідження історії малих та середніх міст України в контексті дальшого розвитку історичного краєзнавства.* — Чернівці: Інститут історії АН УРСР. — 1990. — С. 18–19.

- 20 Коваленко В. П. Археологія вивчення літописних міст Чернігово-Сіверської землі // Дослідження історії малих та середніх міст України в контексті дальшого розвитку історичного краєзнавства. — Чернігів: Інститут історії АН УРСР. — 1990. — С. 23.
- 21 ЦДАМЛІМ України. — Ф. 590. — Оп. 1. — Спр. 1108. — Арк. 22–24.
- 22 ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 32. — Спр. 1838. — Арк. 119.
- 23 ЦДАМЛІМ України. — Ф. 590. — Оп. 1. — Спр. 1108. — Арк. 18; 22.
- 24 Там само. — Арк. 24–25.
- 25 ЗП УРСР. — 1981. — № 11. — С. 11–12.
- 26 ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 32. — Спр. 1838. — Арк. 120.
- 27 ЗП УРСР. — 1987. — № 1. — С. 8–9.
- 28 ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 10. — Спр. 2072. — Арк. 9.
- 29 Войналович В. А., Данилюк Ю. З. Вказ. праця. — С. 61.
- 30 ЗП УРСР. — 1977. — № 5. — С. 28–29.
- 31 ЦДАВО України. — Ф. 2. — Оп. 14. — Спр. 2769. — Арк. 194–195.
- 32 ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 32. — Спр. 1838. — Арк. 113.
- 33 Там само. — Арк. 114.
- 34 ЗП УРСР. — 1980. — № 6. — С. 3–4.
- 35 ЗП УРСР. — 1981. — № 8. — С. 3–4.
- 36 ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 32. — Спр. 1838. — Арк. 118–119.
- 37 ЗП УРСР. — 1977. — № 11. — С. 49–50.
- 38 ЗП УРСР. — 1987. — № 5. — С. 96.
- 39 Збережемо тую славу. Зб. документів та матеріалів. — К.: Рідний край, 1997. — С. 26–32.
- 40 ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 6. — Спр. 3859. — Арк. 17.
- 41 Там само. — Оп. 54, Спр. 1482. — Арк. 133.
- 42 Збережемо тую славу... — С. 344–345.
- 43 Там само. — С. 351–353.
- 44 Там само. — С. 407–408.
- 45 Законодавство про пам'ятники історії та культури. — К.: Політвидав України, 1970. — С. 223.
- 46 ЗП УРСР. — 1981. — № 4. — С. 7.
- 47 ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 32. — Спр. 1838. — Арк. 117.
- 48 ЗП УРСР. — 1978. — № 2. — С. 13–14.
- 49 ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 32. — Спр. 1838. — Арк. 114.
- 50 Там само. — Арк. 109.
- 51 Тарас Шевченко: документи і матеріали (1814–1963). — К.: Держполітвидав, 1963. — С. 406.
- 52 Там само. — С. 423–424.
- 53 ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 1. — Спр. 3158. — Арк. 48.
- 54 Там само. — Оп. 32. — Спр. 1838. — Арк. 109.
- 55 З любов'ю до України. — К.: Рідний край, 1995. — С. 112.
- 56 Войналович В. А., Данилюк Ю. З. Досвід і проблеми охорони ... — С. 14.
- 57 Федор Абрамов, Юрий Бондарев, Олесь Гончар, И. А. Дзевєрин, Павло Загребельний, Леонид Леонов, Д. С. Лихачев, М. Д. Хрипченко. Письмо в редакцию. О музее Гоголя в селе Гоголево // Литературная газета. — 1979. — 11 апреля.
- 58 ЦДАВО України. — Ф. р-2. — Оп. 14. — Спр. 2778. — Арк. 108.
- 59 ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 10, ч. П. — Спр. 3421. — Арк. 141–142.
- 60 ЦДАВО України. — Ф. 2. — Оп. 14. — Спр. 6058. — Арк. 32, 36, 38, 46, 76–77.
- 61 ЦДАМЛІМ України. — Ф. 590. — Оп. 1, спр. 1180. — Арк. 125–126.
- 62 Там само. — Спр. 421. — Арк. 65.
- 63 Там само. — Спр. 803. — Арк. 96.
- 64 ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 32. — Спр. 1838. — Арк. 111.

Александр Крук

Формирование сети государственных заповедников как одно из направлений развития украинских музеев 1950-х — 1980-х годов

Автор исследует создание и развитие государственных заповедников в Украине на протяжении 1950-х — 1980-х годов. Делает вывод, что в исследуемый период в республике существенно расширилась сеть государственных заповедников, которые объединили наиболее ценные комплексы памятников. В соответствии со спецификой, характером памятников государственные заповедники подразделялись на историко-культурные, историко-археологические и историко-архитектурные. Создание и развитие заповедников оказались наиболее удачными

формами сохранения памятников и музейной работы, которые дали возможность сконцентрировать средства, материально-технические ресурсы, лучший творческий потенциал архитекторов, реставраторов, искусствоведов, музейных работников.

Ключевые слова: историко-культурный заповедник, историко-археологический заповедник, историко-архитектурный заповедник, мемориальный комплекс, национальное сознание, культура, музей.

Alexander Kruk

**The Net of state museum reservations formation is one of the directions
in the development of Ukrainian museums (1950–1980)**

The author makes research in the area of foundation and development of state museum reservations in Ukraine within 1950–1980. The conclusion of this research is that there was an expansion of state museum reservations having combined the most valuable museum complexes. According to specification and characteristic of the monuments, one could group into historic-cultural, historic-archaeological and historic-architectural museum reservations.

Foundation and development of state reservations turned out successful forms of securing monuments and museum works. It enabled to centre all facilities, finance and technical resources, best potential of architects, restorers and museum conservators.

Key words: historic-cultural reservation, historic-archaeological reservation, historic-architectural reservation, memorial complex, national consciousness, culture, museum.

